

*Naród, który (...) morale nie ma dość mocno wyrobionej,
ma w każdej wojnie z góry olbrzymie szanse przegranej.*
Józef Piłsudski

ISTOTA I ZNACZENIE MORALE W IDENTYFIKACJI ŻOŁNIERZY ZAWODOWYCH Z WOJSKIEM POLSKIM

Słowa kluczowe: wartość, cel, morale, żołnierz, armia

STRESZCZENIE

Artykuł podejmuje zagadnienie znaczenia morale żołnierzy w naszej armii. Autorka przedstawia w nim różne definicje pojęcia morale, którego nie da się jednoznacznie określić. Morale to umysłowy, emocjonalny i duchowy stan indywidualny, ale również wartość, która pozwala żołnierzom działać w najtrudniejszych warunkach i wykazywać odwagę w sytuacjach zmęczenia i niebezpieczeństwa. O dobrym morale świadczy wysoki poziom następujących czynników: pewności siebie, odwagi, dyscypliny, koleżeństwa, odpowiedzialności, wiary w słuszność realizacji postawionych celów. Niskie morale charakteryzują się natomiast biernością, agresją, obojętnością, brakiem współodpowiedzialności za wykonanie zadania. Istota morale tkwi w identyfikacji z własnym państwem, celach wojny, kulturze środowiska wojskowego, cechach osobowości żołnierzy i warunkach materialnych. Wysokie morale stymulują, dynamizują i aktywizują żołnierzy do osiągnięcia celów i realizacji zadań. Należy zwrócić szczególną uwagę na fakt, iż morale zawsze było, jest i będzie niematerialnym czynnikiem przewagi nad przeciwnikiem na polu walki.

Pojęcia dotyczące morale

Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium. Zapewniają bezpieczeństwo i nienaruszalność jego granic. Specjalistyczne oddziały Sił Zbrojnych RP na obszarze kraju

¹ mgr Anna Gdula jest funkcjonariuszem BOR i doktorantką Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej.

wykonywają wiele zadań związanych bezpośrednio z zapewnieniem bezpieczeństwa wewnętrznego, pomocą społeczeństwu oraz realizacją zadań z zakresu reagowania kryzysowego².

Wartość bojowa jednostki wojskowej zależy od zaangażowania żołnierzy w wykonywane zadania, stopnia ich wyszkolenia, umiejętności dowodzenia, wyposażenia technicznego, ale przede wszystkim od posiadanych i ukształtowanych morale. Nie ma uniwersalnej metody najskuteczniejszego ich rozwijania u podwładnych. Największy wpływ na wiele osób ma odpowiedzialność za powierzone zadania, współpraca z innymi ludźmi lub wprost przeciwnie – rywalizacja z nimi.

Morale żołnierzy odgrywają znaczącą rolę w funkcjonowaniu, efektywności oraz gotowości bojowej armii. Potencjał morale jest ważnym elementem świadczącym o najaktywniejszych składnikach ich gotowości bojowej. Potencjał ten to również wszystkie źródła morale, z których naród i armia czerpią wiarę w sens prowadzonych działań wojennych i osiągnięcie zwycięstwa w walce.

Istota morale jest przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin naukowych. Znajomość celów, do których dąży człowiek, pozwala na dobór odpowiednich sposobów pobudzania jego zaangażowania do działania. Cele te formułowane są według pewnych ocen: co jest dobre, a co złe, prawdziwe lub fałszywe, korzystne lub przeciwne indywidualnym lub grupowym interesom.

Morale to pojęcie niejednoznacznie interpretowane, które trudno określić, zmierzyć i ocenić *expressis verbis*, ponieważ zależne jest od indywidualnych postaw człowieka. Punktem wyjścia do określenia tego pojęcia jest dokonanie możliwie precyzyjnego ujęcia jego struktury, jakości oraz zawartości merytorycznej.

Morale w bardzo ogólnej formie prezentował C. von Clausewitz. Rozumiał je, jako talent wodza, cnoty wojskowe oraz ducha narodu i wojska. Według Clausewitza wielkości moralne należą do najważniejszych przedmiotów na wojnie, a morale to duch, który przenika cały żywioł wojenny, to niezrozumiała wola dumnego ducha³.

Zbliżone stanowisko prezentował F. Foch. Do wielkości moralnych zaliczał wartość wojska i dowództwa, energię i namiętności. F. Foch uważał, że wojna to dziedzina siły moralnej, zwycięstwo uznawał za przewagę moralną u zwycięscy, a upadek ducha u zwyciężonego, natomiast bitwa była walką dwóch woli⁴.

Pojęcie morale według E. Boringa to chętnie wykonywanie tego, co należy do obowiązków żołnierza, czyli jego stosunek do poszczególnych zadań i wymogów życia. Wysokie morale jest gwarancją, iż człowiek będzie dążył do realizacji posta-

² Zob. <http://www.wojsko-polskie.pl/pl/sily-zbrojne/wojska-ladowe/42749,wojska-ladowe.html> [dostęp: 7.02.2016].

³ Zob. C. von Clausewitz, *O wojnie*, t. 1, Warszawa 1958, s. 153.

⁴ Zob. F. Foch, *Zasady sztuki wojennej*, Warszawa 1918, s. 3.

wionych celów, nawet w najtrudniejszych okolicznościach. Za warunki niezbędne do utrzymania wysokiego morale uznaje pożywienie, czystość, ciepło, możliwość wypoczynku, rozrywki, poczucie własnej wartości, solidarność grupową, dowodzenie oraz religię⁵.

Zdaniem M. Cenina i S. Chęłpy „morale to psychospołeczna właściwość żołnierza, warunkująca jego gotowość zaangażowania się w powinności i zadania związane z obroną ojczyzny i narodu oraz godności człowieka. Granicą tego zaangażowania jest zdolność oddania własnego życia”⁶, natomiast podstawą morale są cechy narodowe.

Autorzy podręcznika „Military psychology” twierdzą, iż morale można zdefiniować, jako umysłowy, emocjonalny i duchowy stan indywidualny. Wyraża się on w tym, że żołnierz czuje się szczęśliwy, pełen nadziei, jest pewny siebie, doceniony lub bezwartościowy, niedoceniony, smutny, zdeprymowany⁷.

W przyjętej w Wojsku Polskim strukturze morale mieszczą się następujące elementy: postawy w służbie, przekonanie o słuszności działania, zawartość i spójność, postawy zewnętrzne w kontaktach z ludnością cywilną, poziom dyscypliny wojskowej i pozasłużbowej, realizacja zasad sprawowania władzy dyscyplinarnej⁸. W Siłach Zbrojnych morale żołnierzy oznacza „społeczną świadomość oraz postępowanie odzwierciedlające stosunek do Ojczyzny i Narodu, a także gotowość do obrony niepodległości i suwerenności kraju, wykonywania zadań i rozkazów przełożonych”⁹.

Regulamin Działań Wojsk Lądowych przedstawia morale żołnierzy, jako „wolę walki, gotowość do wypełniania obowiązków w każdej sytuacji. Wyzwała ono ducha bojowego. Wysokie morale jest wartością, która pozwala żołnierzom działać w najtrudniejszych warunkach lub wykazywać niebotyczną odwagę w sytuacjach zmęczenia i niebezpieczeństwa. Opiera się ono na zaufaniu, szacunku, dyscyplinie, zawodowych umiejętnościach i uwarunkowaniach fizycznych. Cechy te mogą być realizowane przez realistyczne i twórcze szkolenie oraz właściwe dowodzenie,

⁵ Zob. E. Boring (red. nauk.), *Psychologia*, Warszawa 1960, s. 425-440.

⁶ M. Cenin, S. Chęłpa, *Psychologia wojskowa. Teoria i praktyka*, Warszawa 1998, s. 135.

⁷ Zob. M. Dyrda, *Psychospołeczne uwarunkowania morale w siłach zbrojnych*, Warszawa 2014, s. 103; por. R. Gal, A.D. Mangelsdorf, *Handbook of military psychology*, New York 1991, s. 454 i nast.

⁸ Zob. Rozkaz Szefa Sztabu Generalnego WP nr 111, z dn. 25.05.1995 r. w sprawie oceny morale i dyscypliny SZ RP oraz meldowania o wszczętych postępowaniach karnych, wypadkach wojskowych i losowych.

⁹ Zob. J. Kantorowski, *Wychowanie w duchu tradycji kawaleryjskich*, <http://jzadkonna.pl/hpark/kawaleria/07.html> [dostęp: 5.01.2016].

a wyzwalane przez koleżeństwo i poczucie lojalności wobec zespołu. Najpewniejszym sposobem uzyskania wysokiego morale jest sukces na polu walki”¹⁰.

Dla porównania należy wskazać angielskie i francuskie wyznaczniki morale. W Korpusie Marines armii amerykańskiej należą do nich trzy zasadnicze wartości¹¹:

- honor – uczciwość, godność, właściwe odnoszenie się do innych, dojrzałość, poświęcenie, zaufanie, odpowiedzialność, umiejętność pracy w zespole;
- odwaga – siła duchowa, moralna i fizyczna;
- zobowiązanie – właściwe rozumienie obowiązków służbowych, mistrzostwo i profesjonalizm.

Według poglądów francuskich, o dobrym morale żołnierzy świadczy wysoki poziom następujących czynników: odwagi, inicjatywy, uporczywości w wykonywaniu zadań, dyscypliny, koleżeństwa, wiary w powodzenie akcji, dynamizmu w działaniu, aż do brawury włącznie. Niskie morale charakteryzuje się takimi zjawiskami, jak: bierność, ucieczka, wzrost liczny konfliktów społecznych, agresja¹².

Morale należy rozpatrywać w wymiarze społecznym, ponieważ jest połączony z mechanizmami regulującymi zachowania ludzkie wewnątrz grupy i między grupami. Jego poziom określany jest przez umiejętności społeczne i sprawnościowe, pozwalające na wykonywanie zadań w określonych warunkach bojowych. Można je analizować w kontekście¹³:

- indywidualnym – ma ono wymiar jednostkowy; odzwierciedla potrzeby, motyw, postawy oraz system wartości żołnierza; wpływ na morale mają liczne potrzeby wzrostu tj.: szacunku, samorealizacji, poznawcze i estetyczne; oddziałują one na cele, które stawia sobie żołnierz oraz rolę, jaką ma do spełnienia;
- grupowym – określają je następujące czynniki: identyfikacja z grupą, której żołnierz jest członkiem; wcześniejsze doświadczenia życia w grupie; wola podporządkowania się przywódcy; relacje grupowe rodzą się w trakcie bezpośrednich kontaktów interpersonalnych.

Społeczne funkcje wojska, wykonywane przez nie zadania i warunki środowiskowe stwarzają swoiste zapotrzebowanie na kształtowanie poczucia powinności moralnej. Dla pomyślnego funkcjonowania wojska niezbędna jest m.in. dyscyplina, dyspozycyjność, integracja, wzajemne zrozumienie, słuszność celu działania,

¹⁰ Regulamin Działań Wojsk Lądowych (DD/3.2), Warszawa 2006.

¹¹ Zob. M. Dyrda, *Psychospołeczne uwarunkowania morale...*, op. cit., s. 104.

¹² Zob. Ibidem, s. 105.

¹³ Zob. Ibidem, s. 120; por. S. Mika, *Psychologia społeczna*, Warszawa 1984, s. 441-442.

zaufanie, koleżeństwo, rzetelność¹⁴, poziom obywatelskiej świadomości żołnierzy oraz zaufanie do przywódców. Warunki społeczne i materialne uzewnętrzniają się w akceptacji celów służby wojskowej oraz aspektów z nimi związanych, co ma znaczący wpływ na stopień zaangażowania żołnierzy w ich osiągnięcie.

Morale jest również zjawiskiem psychicznym, które kształtuje się pod wpływem przeżyć żołnierzy w życiu wojskowym oraz cywilnym. Uzależnione jest ono od sposobu traktowania żołnierzy i zdarzeń, z jakimi spotykają się podczas służby. Morale jest pochodną dwóch czynników¹⁵: pozytywnych: oddział funkcjonuje jak zwarta całość; żołnierzy cechuje odwaga, śmiałość, inicjatywa, dynamizm w działaniu; żołnierze czują się odpowiedzialni za wspólnie realizowane cele, każdy żołnierz jest przekonany, że przede wszystkim w grupie jest w stanie stawić czoła niebezpieczeństwu; negatywnych: bierność i brak inicjatywy; zbyt ogólnikowe określenie celu; rozprzężenie społeczne; niewystarczające koleżeństwo i współodpowiedzialność za wykonanie zadania; brak sukcesów w realizacji zadań oraz zachowania agresywne.

Kształtowanie postaw moralnych żołnierzy zależy w dużej mierze od ich kultury umysłowej. Proces wychowania moralnego polega na nauczaniu ich by postępowali w określony sposób, nie z naśladownictwa i przymusu, lecz wewnętrznego przekonania, do którego sami muszą dojść. Powszechnie wiadomo, iż większość żołnierzy nie tworzy własnego systemu moralnego, lecz tylko go przyjmuje. Konkretna realizacja norm przyjętego systemu moralnego, w konkretnych niepowtarzalnych sytuacjach, jest jednak dziełem jednostki¹⁶.

Żołnierz powinien kierować się nie tylko rozkazami przełożonych, lecz również nakazami sumienia. Odniesienie do świata wartości w korelacji z sumieniem, staje się wartością moralną, która stanowi podstawę postępowania jednostki. Istotą morale jest zatem duchowy i emocjonalny stan indywidualny lub grupowy, będący czynnikiem motywacyjnym w realizacji wspólnego zamierzenia.

Dynamiczność i zmienność morale wymagają rozważenia, co należy zrobić, aby utrzymać lub podnieść poziom morale żołnierzy stosownie do wymagań stawianych przez realizowane zadania. Można przyjąć, iż należy przeanalizować składowe morale i rozważyć je jako świadomość żołnierzy¹⁷:

¹⁴ Zob. W. Magoń, *Wychowanie moralne żołnierzy*, [w:] J. Czerwiński (red. nauk.), *Moralność i wychowanie*, Warszawa 1985, s. 92.

¹⁵ Zob. M. Dyrda, *Psychospołeczne uwarunkowania morale...*, op. cit., s. 121; por. L.A. Penington, B.R. Romeyn, I.R. Hough, H.W. Case, *Psychologia dowodzenia*, Warszawa 1958.

¹⁶ Zob. J. Bogusz, *Moralne żołnierzy wychowanie w toku kształcenia ideowopolitycznego*, [w:] J. Czerwiński (red. nauk.), *Moralność i...*, op. cit., s. 126.

¹⁷ Zob. M. Dyrda, *Psychospołeczne uwarunkowania morale...*, op. cit., s. 77.

państwowo-obywatelską;
 służebnej roli armii wobec państwa;
 wynikającą z przewidywanych bądź realizowanych celów wojny;
 będącą konsekwencją adekwatności organizacji i wyposażenia wojska do potrzeb pola walki;

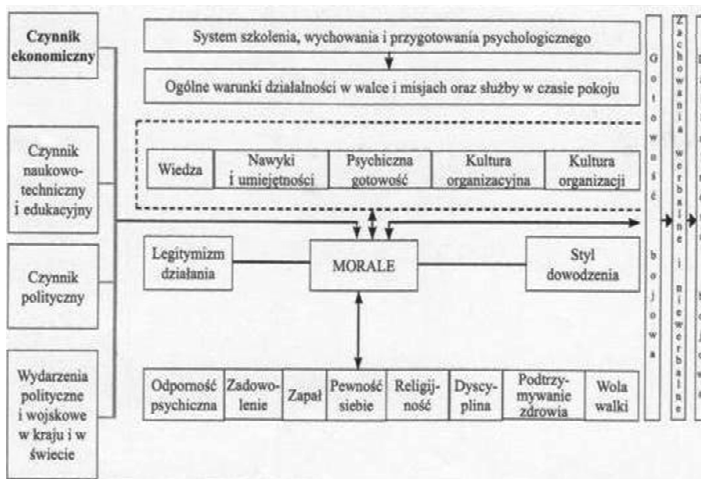
wynikającą z poziomu moralnego i psychologicznego przygotowania do wykonywania zadań na polu walki;

powstającą z poziomu kultury dowodzenia i współżycia żołnierzy;

potrzeby zdyscyplinowania;

jedności ze wspólnotą religijną – religijność osobista.

Morale jako najważniejszy, nieuchwytny pierwiastek ludzki spaja grupę żołnierzy, która entuzjastycznie dąży do osiągnięcia wspólnego celu (rys. 1). Wysokie morale jest wartością, która pozwala żołnierzom działać w najtrudniejszych warunkach i wykazywać odwagę w sytuacjach zmęczenia i niebezpieczeństwa¹⁸. „Tylko wartość odczuwana osobiście może wymusić na nas postępowanie moralne i stać się imperatywem naszego postępowania”¹⁹.

Rysunek 1. Model morale oraz czynników je określających

Źródło: M. Dyrda, *Psychospołeczne uwarunkowania morale...*, op. cit., s. 122.

¹⁸ Zob. Ibidem, s. 68-69.

¹⁹ J. Bańka, *Technika a środowisko psychiczne człowieka*, Warszawa 2003, s. 9.

Przedstawiony na rys. 1. schemat modelu morale prezentuje koncepcję systemu kierunków praktycznego działania. Elementy moralno-społeczne i psychologiczna gotowość na polu walki są istotne dla przygotowania żołnierzy do prowadzenia działań bojowych. Spośród wymienionych elementów struktury morale warte szczególnej uwagi są²⁰:

- odporność psychiczna – „zespół oddziaływań wychowawczych przed rozpoczęciem wojny, a także w czasie jej trwania, skierowanych na kształtowanie wysokiego morale i odporności psychicznej”²¹; nawet żołnierz o wysokim morale może nie wykonać zadania, ponieważ zabraknie mu odporności psychicznej na pokonanie stresorów wynikających z sytuacji bojowej;
- zadowolenie żołnierzy – element niemal nieuchwytny, związany z nastrojem, sprawiedliwa ocena wysiłku włożonego w wykonanie zadania; poczucie, że to, co się wykonuje, jest ważne ze społecznego punktu widzenia i oceniane przez przełożonych; żołnierz musi być przekonany, że ma indywidualny wkład w osiągnięcie tego, do czego dąży cała grupa, że nie jest osobą bez znaczenia, kimś, z kim nikt się nie liczy;
- zapał podczas wykonywania zadań bojowych – subiektywne zjawisko, instykt samozachowawczy; ilość i jakość energii fizycznej i psychicznej wkładanej przez żołnierza w działania skierowane na osiągnięcie celu; człowiek działający z zapałem wybiera próbę sił, decyduje się na działanie energiczne, prowadzące do celu;
- pewność siebie – rezultat określonych cech osobowości i stanu psychiki żołnierza, stosowanie w działaniu zasad i reguł dających przekonanie o niezawodności; odporność na zmęczenie, optymizm i umiejętność trafnego wyboru chwili działania; twórcze podejście i samodzielność, stosowanie nowych, własnych rozwiązań, wiara w siebie i grupę oraz przekonanie, że powierzone zadania i obrane środki działania nie narażą na niepotrzebne straty;
- dyscyplina – zespół zinternalizowanych norm postępowania dotyczących działania indywidualnego i zbiorowego, warunkujących sprawne wykonywanie zadań, a tym samym zapewnienie jedności tych jednostek organizacyjnych, których żołnierz jest członkiem; „prawdziwa dyscyplina opiera się na dobrej woli żołnierza, mającej swe źródło w wiedzy, idei i poczuciu obowiązku”²²;

²⁰ Zob. M. Dyrda, *Psychospołeczne uwarunkowania morale...*, op. cit., s.123-132.

²¹ B. Rokicki, *Wybrane problemy psychologicznego przygotowania żołnierzy do działania na potencjalnym polu walki*, Warszawa 1991, s. 18.

²² S. Stouffer, *Studia z psychologii społecznej w czasie drugiej wojny światowej*, t. 1, cz. 2, Warszawa 1960, s. 139.

- wola walki – wyraża się w tym, jak żołnierz planuje i realizuje cele; ma odniesienie zarówno do dowódców, jak i podwładnych, przyczyniając się do umacniania morale; „[...] w problemach woli występuje lęk skojarzony ze spełnianiem intencji”²³; ten stan jest właściwy wszystkim, którzy uczestniczą w wojnie;
- gotowość bojowa do angażowania się w walkę – nastawienie żołnierza na postrzeganie, identyfikowanie, ocenianie i pozytywne lub negatywne reagowanie zgodnie z przyjętym układem odniesienia na zjawiska i procesy zachodzące w walce zbrojnej; chęć znalezienia się w działaniu, w gotowości do sprostania sytuacjom, jakie niesie ze sobą pole walki;
- kultura organizacyjna – struktury organizacyjne i zasady ich funkcjonowania (statuty, regulaminy, procedury) oraz sposoby osiągania wartości; wiedza o sobie i innych żołnierzach, o funkcjonowaniu własnej psychiki oraz osobowości kolegów i przełożonych; prospołeczne nastawienie wobec ludzi wyrażające się w tendencji do realizacji celów nieosobistych, poświęcania się na rzecz innych osób oraz eliminowania skłonności egoistycznych; w warunkach służby wojskowej wyraża się ona w koleżeństwie, przyjaźni, współdziałaniu, współodpowiedzialności za stosunki społeczne panujące w grupie oraz wspólnie realizowane zadanie bojowe.

Wymienione elementy warunkujące poziom morale nie funkcjonują niezależnie od siebie, kształtują morale w taki sposób, iż tworzona przez nie całość jest nie tylko sumą poszczególnych składników. Ich wpływ wiąże się ze wzajemnymi, wielopłaszczyznowymi powiązaniem.

Żołnierskie podejście

Na podstawie przeprowadzonych badań przez Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej wśród żołnierzy zawodowych pełniących czynną służbę wojskową, należy wskazać deklaracje respondentów oraz wyznawane przez nich wartości i uznawane zasady, które świadczą o wysokim morale żołnierzy²⁴:

miłość do ojczyzny – gotowość do jej obrony w przypadku zagrożenia niepodległości kraju, oddanie życia w jej obronie;

²³ L.A. Pervin, *Teoria celów i problem woli*, „Studia z psychologii w KUL”, t. 8, s. 20.

²⁴ Zob. *Identyfikacja żołnierzy zawodowych z wojskiem. Morale i przywództwo wojskowe*, sprawozdanie z badań, Warszawa 2015, s. 5, 38-45.

odwaga i męstwo – służba wojskowa wiąże się z poświęceniem i ryzykiem, rozumność, etyczność, świadomość kierowania się nadrzędnymi wartościami;

honor wojskowy – poczucie godności osobistej żołnierza, realizowanie ambicji zawodowych, dążenie do rozwoju, samorealizacja, spełnienie i sprawdzenie się w służbie, nie ujawnianie własnych słabości;

karność (dyscyplina) – przestrzeganie zasad dyscypliny wojskowej oraz przepisów prawa, wykonywanie rozkazów i poleceń;

samodzielność – odpowiedzialność.

Choć większość wskaźników dowodzi, iż poziom morale żołnierzy jest wysoki to występują również czynniki, które osłabiają żołnierskiego ducha i nie pozwalają na właściwe wykonywanie zadań. Należą do nich m.in. negatywne cechy osobowości, stany nerwicowe, nałogi, przynależność do niskiego korpusu, traktowanie służby państwu, jako pracy zawodowej, poziom aprobaty wobec rozkazów i poleceń, zależny od ich treści, niskie wynagrodzenie, niewystarczające poważanie społeczne, jakim cieszy się polskie wojsko. Niektóre z nich dyskwalifikują żołnierzy ze służby wojskowej, a inne utrudniają realizację zadań na właściwym poziomie, mając dodatkowo negatywny wpływ na morale pozostałych żołnierzy²⁵.

Chcąc zwiększyć poziom morale żołnierzy, należy podejmować działania mające na celu umacnianie etosu służby oraz poczucia więzi wśród żołnierzy. Należy dążyć do tego, aby żołnierze postrzegali wykonywany przez siebie zawód przede wszystkim jako służbę, a dowódcy byli dla swoich podwładnych autorytetem. Za istotne należy uznać podejmowanie działań zmierzających do podnoszenia prestiżu wojska i zawodu żołnierza w społeczeństwie. Warto zwiększać zaangażowanie żołnierzy w realizację zadań służbowych, wykorzystywać czynniki, które motywują ich do działania, dopasowywać zainteresowania i kompetencje żołnierzy do powierzonych obowiązków, stwarzać warunki, aby mogli czuć się odpowiedzialni za wykonywane zadania służbowe oraz zadbać o rozwój żołnierzy²⁶.

Podsumowanie

Istota morale tkwi w identyfikacji z własnym państwem, celach wojny, kulturze środowiska wojskowego, cechach osobowości żołnierzy i warunkach materialnych. Wyraża się ona natomiast w podjęciu działań koniecznych do obrony niepodległości i suwerenności kraju oraz wykonywaniu zadań i rozkazów dowódców. Gotowość

²⁵ Zob. Ibidem, s. 6; M. Dyrda, *Psychospołeczne uwarunkowania morale...*, op. cit., s. 77-78.

²⁶ Zob. *Identyfikacja żołnierzy zawodowych z wojskiem...*, op. cit., s. 9-10.

ta manifestuje się także w zdyscyplinowaniu, solidarności, koleżeństwie i zapale do działania²⁷.

Dla osiągnięcia celu walki zbrojnej bardzo istotna jest jakość morale. Żołnierz pokonując swoje obiektywne i subiektywne granice, jest w stanie utrzymać wysoki poziom własnego morale i pozytywnie wpływać na morale swoich kolegów.

W oparciu o przedstawione poglądy, można stwierdzić, iż morale zawsze było i jest cenionym, niematerialnym czynnikiem przewagi nad przeciwnikiem na polu walki. To dynamiczne zjawisko, w którym jednostki i grupy podporządkowują cele osobiste, celom służbowym. Wysokie morale stymulują, dynamizują i aktywizują żołnierzy do osiągnięcia celów i realizacji zadań. Wewnętrzny stosunek żołnierzy do realizowanych zadań ulega nieustannym przemianom jako efekt wpływu różnorodnych czynników. Jedno pozostaje niezmiennie, morale można odnosić tylko do ludzi, ponieważ tylko w odniesieniu do ich zachowań posługujemy się ocenami moralnymi.

Bibliografia

1. Bańka J., *Technika a środowisko psychiczne człowieka*, Warszawa 2003.
2. Cenin M., Chelpa S., *Psychologia wojskowa. Teoria i praktyka*, Warszawa 1998.
3. Clausewitz von C., *O wojnie*, t. 1, Warszawa 1958.
4. Dyrda M., *Psychospołeczne uwarunkowania morale w siłach zbrojnych*, Warszawa 2014.
5. Foch F., *Zasady sztuki wojennej*, Warszawa 1918.
6. Gal R., Mangelsdorf A.D., *Handbook of military psychology*, New York 1991.
7. *Identyfikacja żołnierzy zawodowych z wojskiem. Morale i przywództwo wojskowe*, sprawozdanie z badań, Warszawa 2015.
8. Mika S., *Psychologia społeczna*, Warszawa 1984.
9. *Moralność i wychowanie*, Czerwiński J. (red. nauk.), Warszawa 1985.
10. Penington L.A., Romeyn B.R., Hough I.R., Case H.W., *Psychologia dowodzenia*, Warszawa 1958.
11. Pervin L.A., *Teoria celów i problem woli*, „Studia z psychologii w KUL”, t. 8.
12. *Psychologia*, Boring E. (red. nauk.), Warszawa 1960.
13. Rokicki B., *Wybrane problemy psychologicznego przygotowania żołnierzy do działania na potencjalnym polu walki*, Warszawa 1991.
14. Stouffer S., *Studia z psychologii społecznej w czasie drugiej wojny światowej*, t. 1, cz. 2, Warszawa 1960.

²⁷ Zob. M. Dyrda, *Psychospołeczne uwarunkowania morale...*, op. cit., s. 78.

Artykuły

1. Bogusz J., *Moralne żołnierzy wychowanie w toku kształcenia ideowopolitycznego*, [w:] *Moralność i wychowanie*, Czerwiński J. (red. nauk.), Warszawa 1985.
2. Magoń W., *Wychowanie moralne żołnierzy*, [w:] *Moralność i wychowanie*, Czerwiński J. (red. nauk.), Warszawa 1985.

Akty prawne

1. Regulamin Działañ Wojsk Lądowych (DD/3.2), Warszawa 2006.
2. Rozkaz Szefa Sztabu Generalnego WP nr 111, z dn. 25.05.1995 r. w sprawie oceny morale i dyscypliny SZ RP oraz meldowania o wszczętych postępowaniach karnych, wypadkach wojskowych i losowych.

Źródła internetowe

1. Kantorowski J., *Wychowanie w duchu tradycji kawaleryjskich*, <http://jzadakonna.pl/hpark/kawaleria/07.html>
2. <http://www.wojsko-polskie.pl/pl/sily-zbrojne/wojska-ladowe/42749,wojska-ladowe.html>

Keywords: *value, purpose, morale, soldier, army*

SUMMARY

The article comes out with the question about the soldiers' morale in the Polish Army. The author shows different ways to express the concept of the morale which is not possible to explain unambiguously. The morale is a mental, emotional, spiritual, individual condition. It is also a value which supports soldiers, especially during the hardest situations, making them brave enough to hand with exhaust and danger. A good morale consists of: self-confidence, courage, discipline, friendship, responsibility. It is, as well, the faith that the achieving goal is right. Passivity, aggression, immunity, the lack of responsibility for tasks which were supposed to be done- all of those characterizes the low morale. The idea of morale we can find in the identification with own country, aims of a war, character of army's air, personal attitudes of soldiers and the financial conditions. The high morale stimulates, dynamises, activates soldiers to reach the goals and to execute tasks. It is worth remembering that the morale always was, is and will be an insubstantial factor of dominance over the enemy on the battlefield.